

СТАНОВИЩЕ

от

доц. д-р Иван Г. Илиев –

член на научното жури за присъждане на образователна и научна степен *доктор* по научна специалност *Български език (Старобългарски език)*, професионално направление 2.1. *Филология*, област на висше образование – *Хуманитарни науки*

Кандидат – Иван Петров Петров

Докторантът е представил дисертация на тема ***Формантът nt- в старобългарски и в диахронен аспект***, която се състои от увод, пет глави, заключение, извори и библиография. Работата ме впечатли още от пръв поглед, а след като се запознах с нея, мога да кажа, че това е сериозно изследване, написано професионално от многообещаващ млад учен и допълненията, които могат да се направят към нея в повечето случаи се дължат на труднодостъпността на отделни изследвания или на факта, че някои от тях още се намират под печат. Преди окончателното завършване на темата, по нея са публикувани няколко статии, резултат и на работни посещения в чужбина.

През последните години в старобългаристиката се появиха редица изследвания на старобългарски паметници: на *Тълковната Палея* от Т. Славова, на *Служебния Апостол* от И. Христова-Шомова, на *Тълкувания на Песен на Песните* от М. Димитрова, *Словата на Авва Доротей* (К. Димитров), *Германовия сборник* (Елка Мирчева), *Севастияновия сборник* (Т. Лалева), на *Тържественник от 12 век* на Т. Георгиева. Не така обаче стои въпросът с монографиите, които разглеждат проблеми на българската диахронна морфология, което ме кара да считам настоящата работа за още по-полезна и необходима.

В увода на дисертацията докторантът посочва темата и очертава насоките за работата си – именните образувания с формант *nt-*, които се смятат за праславянска иновация без директни индоевропейски паралели, досега бегло засягани в научни разработки. Следва първата глава – *Формантът nt- в индоевропейска перспектива*, която цели да систематизира значението на формациите, в които участва споменатият словообразователен елемент. Става въпрос за глаголни (причастия, герундий, герундив) и именни образувания (съществителни и прилагателни), а езиците, които се използват като илюстративен материал, са хетски, тохарските, латински, старогръцки, староиндийски, староирландски, литовски, германски и отчасти тракийски, лувийски, староисландски, старонорвежки. Авторът изброява значенията на думите с формант *nt-* (млади същества, деминутиви, хидроними и топоними – понякога със значение за принадлежност, лични и фамилни имена – често умалителни, деноминативни прилагателни, причастия и др.), изчерпателно сравнява семантиката на въпросните образувания в отделните езици, проследява еволюцията, която настъпва в значенията на думите. Засягат се категориите броемост, колективност, активно или достигнато състояние, пасивност, например, хет. *akkant* 'умрял', *appant* 'превзет', *agant* 'стоящ' – тук би могло да се направи отправка и към състоянието в съвременния български език, където също може да се срещне подобно редуване, макар и при думи с друг произход – напр. *умрял* и македонското *умрят* (вж. Куцаров, К. *Българското причастие*. УИ *Паисий Хилендарски*, Пловдив, 2012: 7) или *починал човек* и

източнородопското *почина̀т човѐк* 'починал човек' (Илиев, Ив., М. Георгиева. *Говорът на село Лозенградци от Източните Родопи – морфологични особености* – Юбилейна научна конференция *Филологията – класическа и нова*. София. 2015 – Под печат). Правят се паралели между *nt-* причастия от едни езици (тохарските) и деятелни имена на *-tar* от друг език (санскрит) – би могло да се каже, че подобни паралели също съществуват и при други причастия – славянските, тохарските и староарменските елови причастия и същия деятелен суфикс. Връзката между колективността и броимостта на хетското множествено число също може да се сравни с показаните в една от следващите глави примери на български колективни съществителни на *-тийа*), които могат да имат и плурални форми (на *-тии* – вж. по-нататък).

При сложния анализ на изследваните образувания проличава умението на дисертанта критически да обобщава различни мнения и да съставя приемливи и логични заключения, разсъжденията му са разсъждения на завършен лингвист, които се подкрепят и от класическото му образование, и от теоретическите и практически познания по различни стари и съвременни езици. Всички тези негови изброени качества ще продължават да се усъвършенстват и по-нататък по време на следващите му научни занимания. Основният извод, който Иван Петров прави в заключението си към първата глава, е че формантът *nt-*, е един от най-древните ие. форманти, а еднородните му функции следват една семантична линия – първоначално значение на индивидуализиращ и активиращ маркер, която показва засилване на качество, означено в корена на думата, като активизаторът постепенно се превръща в носител на признак.

Втората глава, *Възгледи за произхода на форманта nt-*, представя мненията за произхода му и отношенията му с *n-* основите. Ситуирайки славянската проблематика в контекста на индоевропейското езикознание, докторантът проследява много изчерпателно мненията по въпроса за произхода на морфемата *nt-* на редица учени, като се започне от Бругман и Илински и се стигне до Добрев, Йотингер, Виюнас. За да стане тази глава още по-пригледна, при евентуално издаване на монографията, препоръчвам да се включи и мнението на W. Schmalstieg (*Indo-European Linguistics. A New Synthesis*. The Pennsylvania State University Press, University Park & London, 1980: 76), според който елементът *-t-* е заимстван от угро-финските езици, както и поне да се спомене какви гледни точки по въпроса споделят индоевропеисти като А. Савченко (*Сравнителная грамматика индо-европейских языков*. Высшая школа, Москва, 1974: 185-186) и К. Shields (*Indo-European Noun Inflection. A Developmental History*. The Pennsylvania State University Press, University Park & London, 1982: 65) (**Прилагам копия от по-недостъпните споменати материали**). Може би, не конкретно към тази глава, трябва да се прегледат и включат в библиографията и *Записки по теория на основите* на Л. Милетич. Заключение на Петров към втората глава е, че *nt-* вероятно има общ произход с останалите *n-* суфикси, понеже споделя някои техни функции, и не приема едно от гледищата, че *t-* може само да допълва фонетично определени основи, без да има някакво значение. Освен всички други достойнства, които притежава, работата на Ив. Петров се явява и своеобразен библиографски справочник, в който са включени и използвани най-новите разработки по сравнително индоевропейско езикознание.

В третата глава, *Формантът nt- в българска диахронна перспектива*, докторантът се съсредоточава върху старобългарското състояние при изследваната категория, проследява синонимията на изследвания суфикс с

други формации от същия корен, представят се употребите и словообразователните гнезда на *nt*-имената (без причастията) в класическите старобългарски паметници и текстовете на старобългарски писатели в по-късни преписи, основните среднобългарски паметници, чак до съвременните диалекти. Благодарение на Иван Петров списъкът с изследваните съществителни в среднобългарските паметници се увеличава значително, с употреби в контекст, като в него се дават и синоними с друга наставка, отчита се и влиянието на други склонитбени типове. Прави се критичен етимологичен анализ и се разглеждат значенията на думите, проследява се употребата им и нейните особености в съвременните български диалекти, с показване и на производни думи, включително и от други славянски езици. При спорните случаи докторантът не се страхува да изказва убедителни мнения и в края на краищата достига до верни заключения. Като това, че макар в класическите паметници да са засвидетелствани само малък брой имена от изследваната в дисертацията основа, може да се предполага съществуването на още такива старобългарски думи. Тъй като в главата се засяга и употребата на суфикс *-ишт*, би било добре да се включи в библиографията и да се използва и статията на проф. Т. Бояджиев *Окончание за множествено число -ища в българския език* (Т. Бояджиев. *Книжовен език и диалекти*. Избрани трудове. София. УИ Св. Климент Охридски, 2012).

В четвърта глава, *Имена с основа на nt- в диалектите на българския език*, се разглежда състоянието в тези български говори, в които се пазят по-интересни и запазени остатъци от парадигмите на *nt*- склонението, и най-вече плуралните парадигми, където има конкуренция с други суфикси (*кучета – кучишта – кучетиа – кученишча – кучичи* и други подобни). Това са предимно западните говори и докторантът отбелязва, че материалът не е пълен поради празноти в диалектоложките изследвания. В главата се обръща внимание и на важния въпрос за псевдочленуването на личните имена от *nt*- основи, и на остатъците от склонението им. Добре е към тази глава да се добави статията на Хр. Холиолчев *Членные формы множественного числа ... существительных среднего рода типа пиле, момче в болгарских говорах* (Исследования по славянскому языкознанию. Москва, 1971: 388-395), както и материалът от *Български диалектен атлас*, където в някои от картите е отделено внимание на имена от изследваните в работата основи (например, карта 89 от том 1, карта 177 от том 3). Трябва да се коригира и твърдението, че форми на *-тийа* се срещат само в Царибродско и Годечко (с. 132), понеже такива са засвидетелствани и в северозападните говори – *момчетия, божлетия* – от *момче, божле* (Илиева, Л. *Българският народен поетически език*. Буквица, София, 2012: 12). По въпроса вж. още Георги п. Иванов – *Орханйският говор* (Сборник за народни умотворения – 38, 1930: 36) – на същото място се дават и интересни форми като *ризe* – от *риза, краве* – от *крава*. Тези събирателни форми могат да се конкурират и с плурални – например *лъпитии* – от *лапе*, в говора на село Маломирово, Елховско (Илиев, Ив, М. Хенцелман. *Особености на говора в село Маломирово, Елховско* – Съвременните измерения на едно научно прозрение. Доклади от Международната научна конференция в чест на 150-тата годишнина от рождението на Ватрослав Облак. София, Мултипринт, 2015: 99). Специално внимание може да се обърне на умалителните имена в родопските говори, на които е посветено отделно изследване (Меракова, Ел. *Умалителността и родопските говори*. Смолян, 2002). Тук трябва да се добави и книгата на същата авторка – Меракова, Ел. *Умалителните думи в българския език*. Отзвук прес,

2007. По-конкретно може да се видят умалителните имена от ср. р. от типа *зелце, масалце* и др. (подредени са в речник в посочените работи) и от м. р. от типа *мевлитчек, т'ут'унчек, л'учек* в златоградския говор (Михайлов, М. *Златоградският говор*. Дисертация. Пловдив. 2006), към които могат да се добавят *ур'исчек, шик'ерчек, ширл'анчек* в жълтушенско-падинския говор (Кехайова, Н. *Интересен а-говор в Родопския регион*. Дипломна работа, защитена в Катедрата по общо езикознание и история на българския език в ПУ П. Хилендарски. Пловдив. 2012: 22, 33) или *фасул'чек* 'фасул', *каменчек* 'камък', *мис'ирче* 'царевница' в говора на село Припек (Тончева, Хр., Ив. Илиев. *Говорът на село Припек, Джебелско* – Под печат). Формата на умалителните от типа *фасулчек* наподобява полската замяна $-e(t) \rightarrow -ak$, спомената в дисертацията. В говора на Припек се отбелязват и други интересни форми: *л'озета, св'инета, дв'е мом'иченцета* – в говора на Лозенградци, Кирковско, пък е засвидетелствана форма *дв'е мумч'енцата* (Илиев, Ив., М. Георгиева – Цит. съч.).

В последната глава, *Формантът nt- в славянските езици*, подробно се разглежда състоянието на изследваната категория в славянските езици и в синхронен, и в диахронен план. И тук се класифицират семантичните полета, обръща се внимание на допълнителните конотации в значението (галовност и пейоративност), прави се опит да се очертаят семантичните групи, в които имената попадат. Отново проличават широкият кръгозор и отличната общолингвистична и славистична подготовка на младия изследовател. По използвания и в предните глави модел, съществителните се проследяват по категории – нарицателни, топонимии, имена на свръхестествени сили, малките на живи същества, топонимии, хидроними, антропоними – някои от по-редки типове, като полското *Dobrenta* – може би аналог на името на южнославянския княз Добрита (?), за чешки специално внимание се обръща на съчетанията на имена в етимологични фигури. Изброяват се подробно примери, съпоставят се процеси в отделните славянски езици (като изместването на старите сингуларни форми в руски от суфикс *-енок*).

В заключение искам да кажа следното. Радостно е, че постигнатото от професор Иван Добрев вече се доразвива от второ поколение учени – ученици на неговите ученици, като Иван Петров, който с настоящата работа поставя едно отлично начало на научните си занимания. В нея се разглеждат всички аспекти от историята на *nt-* склонението и едва ли може да се добави нещо по-значително към казаното от него. Смятам присъждането на образователната и научна степен *доктор* на докторант Иван Петров Петров за напълно заслужено и гласувам *за*.